

УДК 657.1

Фальченко О.О.

*кандидат економічних наук,
доцент кафедри економічного аналізу та обліку
Харківського національного технічного університету
«Харківський політехнічний університет»*

ОСОБЛИВОСТІ ВИЗНАННЯ ТА ОЦІНКИ ФІНАНСОВИХ ІНСТРУМЕНТІВ ЗГІДНО З МІЖНАРОДНИМИ СТАНДАРТАМИ

Стаття присвячена дослідженню визнання та оцінки фінансових інструментів згідно з міжнародними стандартами фінансової звітності. Розглянута характеристика та класифікація фінансових інструментів. Досліджено види оцінок фінансових інструментів та їх знецінення.

Ключові слова: фінансові інструменти, фінансові активи, фінансові зобов'язання, пайовий інструмент, справедлива вартість, амортизаційна вартість.

Фальченко Е.А. ОСОБЕННОСТИ ПРИЗНАНИЯ И ОЦЕНКИ ФИНАНСОВЫХ ИНСТРУМЕНТОВ СОГЛАСНО МЕЖДУНАРОДНЫМ СТАНДАРТАМ

Статья посвящена исследованию признания и оценки финансовых инструментов согласно международным стандартам финансовой отчетности. Рассмотрена характеристика и классификация финансовых инструментов. Исследованы виды оценок финансовых инструментов и их обесценивание.

Ключевые слова: финансовые инструменты, финансовые активы, финансовые обязательства, паевой инструмент, справедливая стоимость, амортизационная стоимость.

Falchenko E.A. RECOGNITION OF FEATURES AND MEASUREMENT OF FINANCIAL INSTRUMENTS ACCORDING TO INTERNATIONAL STANDARDS

This article is intended to research the recognition and measurement of financial instruments under IFRS. Considered characterization and classification of financial instruments. Studied types of financial instruments and estimates of impairment.

Keywords: financial instruments, financial assets, financial liabilities, fair value, amortization cost.

Постановка проблеми. Під час переходу на міжнародні стандарти фінансової звітності виникають складнощі стосовно питання оцінки фінансових інструментів, які є найбільш обговорюваними і суперечливими.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питанням сучасного стану та вдосконалення міжнародних стандартів фінансової звітності присвячені праці С. Голова. Гармонізацією бухгалтерського обліку та фінансової звітності України з міжнародними стандартами займається Л. Ніщенко. Крім того, слід назвати таких російських авторів, як В. Палій, О. Рожнова, Н. Маренков.

Мета статті полягає у визначенні фінансових інструментів, які застосовуються для фінансового положення і результатів діяльності підприємства, аналізу підходів до оцінки фінансових інструментів.

Виклад основного матеріалу дослідження. Загальну методику визнання, оцінки та підходів до обліку фінансових інструментів містить МСФО 32 «Фінансові інструменти: подання» та МСБО 39 «Фінансові інструменти: визнання та оцінка», а порядок розкриття інформації про фінансові інструменти визначає МСФЗ 7 «Фінансові інструменти: розкриття». Фінансові інструменти, які охоплено сферою дії вказаних міжнародних стандартів та поширені у фінансовому обороті розвинених країн світу, вимагають від користувачів суттєвих знань механізмів їх обігу та регулювання. Характерною ознакою є складність та чисельність вимог до їх оцінки та обліку, яка залежить від багатьох чинників та в деяких аспектах дуже деталізована в чинних стандартах.

Згідно з МСФО 39 фінансовий інструмент – це будь-який договір, в результаті якого одночасно виникають фінансовий актив у одного підприємства і фінансове зобов'язання або пайовий інструмент у іншого.

Фінансовими інструментами не є зобов'язання, позадовірні за своїм характером (наприклад, зобов'язання перед бюджетом і позабюджетними фондами), передоплати, операційна оренда, а також договірні права і зобов'язання, пов'язані з нефінансовими активами.

Всі фінансові інструменти підрозділяються на три класи:

- 1) фінансові активи;
- 2) фінансові зобов'язання;
- 3) пайові інструменти.

Фінансовий актив – це будь-який актив, що є грошовими коштами, правом вимоги за договором грошових коштів або іншого фінансового активу від іншого підприємства, передбаченим договором правом на обмін фінансових інструментів з іншим підприємством на потенційно вигідних умовах, пайовим інструментом іншого підприємства.

Фінансове зобов'язання – це будь-який обов'язок за договором надати грошові кошти або інший фінансовий актив іншому підприємству, обміняти фінансові інструменти з іншим підприємством на потенційно вигідних умовах.

Пайовий інструмент – це будь-який договір, що підтверджує право на долю активів підприємства, що залишаються після вирахування усіх її зобов'язань.

У МСФО 39 дана така класифікація фінансових активів для цілей їх оцінки у балансі:

- фінансові активи або зобов'язання, призначені для торгівлі;
- інвестиції, що утримуються до погашення;
- позики і дебіторська заборгованість, надані іншим підприємствам;
- фінансові активи в наявності для продажу.

Торгові фінансові активи – це інвестиції у фінансові активи, які:

- робляться з метою отримання доходу від короткострокових коливань ринкових цін цих активів або у вигляді маржі дилера;

– входять до складу інвестиційного портфеля підприємства, призначеного для короткострокових спекуляцій на ринку.

Інвестиції, що утримуються до погашення, – це фінансові вкладення, які:

– мають фіксований або визначуваний дохід і фіксований термін погашення;

– не є позиками і дебіторською заборгованістю підприємства;

– підприємство не має наміру продавати до настання дати погашення (платежу).

Таким чином, до фінансових активів, що утримуються до погашення, відносяться виключно боргові фінансові активи (наприклад, облігації, векселя, дебіторська заборгованість, отримана в результаті поступки прав вимоги).

Позики і дебіторська заборгованість підприємства – це фінансові активи, які:

– виникають у підприємства в результаті надання грошових коштів, товарів або послуг безпосередньо боржникові;

– не були отримані виключно для цілей їх наступного продажу.

Фінансові активи в наявності для продажу – це ті фінансові вкладення, які не потрапили в жодну з вищезазначених категорій фінансових вкладень. По суті, це проміжна категорія, в яку фінансові вкладення потрапляють у випадку, наприклад, невизначеності їх ринку або відсутності певної позиції менеджменту щодо вказаних вкладень.

Під час відображення фінансових вкладень у бухгалтерському балансі вони відображаються розгорнуто за категоріями (класами) і за принципом коротко-, довгостроковості.

Що стосується оцінки фінансових інструментів, то відповідно до МСФО 39 під час первинного визнання фінансового активу або фінансового зобов'язання підприємство повинно оцінювати його за фактичними витратами, тобто за справедливою вартістю внесеного (у разі активу) або отриманого (у разі зобов'язання) на нього відшкодування, причому витрати зі здійснення угоди включаються в первинну оцінку усіх фінансових активів і зобов'язань.

До складу витрат за угодами входять винагорода і комісійні, сплачені агентам, консультантам, брокерам і дилерам; збори регулюючих органів і фондів бірж; податки і збори за переказ коштів.

Для різних категорій фінансових вкладень порядок наступної оцінки (переоцінки) фінансових активів на рахунках бухгалтерського обліку і у бухгалтерській звітності різний.

Розглянемо визначення, пов'язані з визнанням та оцінкою.

Справедлива вартість – це ціна, яка може бути отримана під час продажу активу або сплачена під час передачі зобов'язання при проведенні звичайної операції на добровільній основі між учасниками ринку на основному (чи найбільш вигідному) ринку на дату оцінки в поточних ринкових умовах, незалежно від того, чи є така ціна безпосередньо або розраховується з використанням іншого методу оцінки. Визначення справедливої вартості зосереджене на активах і зобов'язаннях, оскільки вони є основним предметом облікової оцінки. Об'єктом оцінки є конкретний актив або зобов'язання. Тому при оцінці активу або зобов'язання необхідно брати до уваги специфічні для цього об'єкта характеристики, які розглядає б інші учасники ринку, визначаючи його ціну.

Активом або зобов'язанням, оціненим за справедливою вартістю, може бути або окремий актив

чи зобов'язання (наприклад, фінансовий інструмент або нефінансовий актив), або група активів, група зобов'язань, або група активів і зобов'язань (наприклад, одиниця, яка генерує грошові кошти, або бізнес).

Для деяких активів і зобов'язань може бути ринкова інформація або ринкові операції, інформація про яких є відкритою. Для інших активів і зобов'язань може не бути ринкової інформації або ринкових операцій, інформація про яких є відкритою. Проте мета оцінки справедливої вартості в обох випадках однакова – визначити ціну, за якою відбувалася б звичайна операція продажу активу або передачі зобов'язання між учасниками ринку на дату оцінки за нинішніх ринкових умов (тобто початкову ціну на дату оцінки з точки зору учасника ринку, який утримує актив або має зобов'язання).

Якщо ціна на ідентичний актив або зобов'язання не є відкритою, суб'єкт господарювання оцінює справедливу вартість, користуючись іншим методом оцінювання, який максимізує використання відповідних відкритих вхідних даних і мінімізує використання закритих вхідних даних.

Оцінка справедливої вартості фінансових інструментів, що враховуються за справедливою вартістю, робиться за такими категоріями джерел і способів визначення справедливої вартості: котирувані ціни на активних ринках для ідентичних активів і зобов'язань, доступ до яких у підприємства є на дату оцінки; початкові дані, відмінні від котируваних ринкових цін; неспостережувані початкові дані для активів і зобов'язань.

Ієрархія справедливої вартості найбільший пріоритет віддає котируваним цінам на активних ринках для ідентичних активів і зобов'язань, а найменший пріоритет – неспостережуваним початковим даним. При цьому найбільший пріоритет віддається початковим даним, вживаним в методах оцінки, а не методами оцінки.

Фінансові активи відображаються на рахунках і в звітності за справедливою вартістю, за виключенням:

– наданих позик і дебіторської заборгованості підприємства;

– інвестицій, що утримуються до погашення;

– фінансових активів, справедливую вартість яких неможливо достовірно визначити.

Під час первинного визнання справедлива вартість фінансових інструментів, як правило, відповідає ціні операції, сплаченої за придбання активу або отриманої за те, що бере зобов'язання (вхідна ціна). Навпаки, справедлива вартість активу або зобов'язання – це ціна, яка була б отримана під час продажу активу або виплачена під час передачі зобов'язання (вихідна ціна). Якщо ціна угоди не дорівнює справедливій вартості під час первинної оцінки, різниця признається в звіті про прибутки і збитки.

Під час оцінки справедливої вартості зобов'язання компанія повинна враховувати вплив свого кредитного ризику (кредитоспроможність) і будь-які інші чинники, які могли б вплинути на вірогідність того, буде зобов'язання виконано або ні. Такий вплив може відрізнитися залежно від зобов'язання, наприклад, умови вимоги забезпечити підтримку кредитної якості, пов'язаної із зобов'язанням, за наявності таких.

Після первинного визнання (при наступному визнанні) справедлива вартість фінансових інструментів оцінюється відповідно до МСФО (IFRS) 13 «Оцінка справедливої вартості».

Амортизована собівартість фінансового активу або фінансового зобов'язання – це сума, за якою

фінансовий актив чи зобов'язання оцінюється при первісному визнанні, мінус виплати основної суми, плюс (або мінус) накопичена амортизація будь-якої різниці між цією первісною сумою та сумою погашення із застосуванням методу ефективного відсотка та мінус будь-яке зменшення (прямо чи через застосування рахунку резервів) унаслідок зменшення корисності або неможливості отримання.

Витрати на операцію – це додаткові витрати, які прямо відносяться до придбання, випуску або вибуття фінансового активу чи фінансового зобов'язання.

Додаткові витрати – це витрати, які не відбулися б, якщо б суб'єкт господарювання не придбав, не випустив або не реалізував фінансовий інструмент.

Метод ефективного відсотка – це метод обчислення амортизованої собівартості фінансового активу або фінансового зобов'язання (або групи фінансових активів чи фінансових зобов'язань) та розподілу доходу чи витрат від відсотків на відповідний період.

Ефективна ставка відсотка – це ставка, яка точно дисконтує попередньо оцінені майбутні платежі або надходження грошових коштів протягом очікуваного строку дії фінансового інструмента та, якщо доцільно, протягом коротшого періоду до чистої балансової вартості фінансового активу чи фінансового зобов'язання. Обчислюючи ефективну ставку відсотка, суб'єкт господарювання має попередньо оцінити грошові потоки, враховуючи всі умови контракту про фінансовий інструмент, але не має розглядати майбутні збитки від кредитів. Обчислення включає всі гонорари та додаткові комісійні збори, сплачені або отримані сторонами контракту, які є невід'ємною частиною ефективної ставки відсотка (МСБО 18), витрати на операції та всі інші премії чи дисконти. Є припущення, що грошові потоки та очікуваний строк дії групи подібних фінансових інструментів можна достовірно оцінити. Проте в тих рідкісних випадках, коли неможливо достовірно оцінити грошові потоки або очікуваний строк дії фінансового інструмента (або групи фінансових інструментів), суб'єктові господарювання слід використовувати контрактні грошові потоки за весь контрактний строк фінансового інструмента (або групи фінансових інструментів).

Ефективність хеджування – це ступінь, до якого зміни справедливої вартості або грошових коштів від об'єкта хеджування, що їх можна віднести до хеджування ризику, згортаються внаслідок змін справедливої вартості або грошових потоків інструмента хеджування.

Суб'єкт господарювання застосовує методи оцінки вартості, які відповідають обставинам і для яких досить даних, щоб оцінити справедливую вартість, максимізуючи використання доречних відкритих вхідних даних і мінімізуючи використання закритих вхідних даних.

Мета застосування методу оцінки вартості – визначити ціну, за якою відбулася б звичайна операція продажу активу або передачі зобов'язання між учасниками ринку на дату оцінки за поточних ринкових умов. Три широко вживаних методи оцінки вартості такі: ринковий підхід, витратний підхід і прибутковий підхід. Для оцінки справедливої вартості суб'єкт господарювання застосовує методи оцінки вартості, які відповідають одному або декільком відзначеним підходам.

В деяких випадках годитиметься один метод оцінки вартості (наприклад, при оцінюванні активу або зобов'язання з використанням цін котирування на активному ринку для ідентичних активів

або зобов'язань). В інших випадках годитимуться декілька методів (наприклад, це може бути у разі, коли оцінюється одиниця, яка генерує грошові кошти). Якщо для оцінки справедливої вартості застосовують декілька методів оцінки, то результати (тобто відповідні показники справедливої вартості) слід оцінювати, враховуючи прийнятність діапазону значень, на які вказують такі результати. Оцінка справедливої вартості – це точка в діапазоні, яка краще за все представляє справедливую вартість за даних обставин.

Наявні правила оцінки та обліку фінансових інструментів і розрахунку втрат від зменшення їх корисності є достатньо складними для застосування, що призводить до того, що одні й ті ж фінансові інструменти можуть оцінюватися по-різному навіть у межах одного підприємства або групи підприємств.

Оцінка фінансового активу повинна проводитися за станом на кожну звітну дату з метою виявлення об'єктивних ознак знецінення. Фінансовий актив повинен визнаватися таким, що знецінився, якщо існують об'єктивні свідчення того, що після його первинного визнання сталася подія, що викликає збиток, і що ця подія зробила негативний вплив на очікувані майбутні потоки грошових коштів від використання цього активу, величину якого можна оцінити з достатньою мірою точності.

На кожну звітну дату підприємство повинно перевіряти наявність ознак знецінення фінансових активів або груп фінансових активів. Фінансовий актив повинен визнаватися знеціненим, якщо:

- є свідчення знецінення як результат об'єктивних подій після первинного визнання активу;

- вплив цих подій на грошові потоки від активу можна надійно розрахувати.

Прикладами подій, що свідчать про знецінення активу можуть бути:

- фінансові утруднення дебітора (позичальника, емітента цінного паперу);

- порушення умов договору або випуску інструмента, невикплата відсотків або основної суми боргу;

- вірогідність банкрутства позичальника;

- припинення котирування інструментів на активному ринку у зв'язку з фінансовими труднощами емітента.

Резерви під знецінення повинні створюватися під фінансові активи, які враховуються не за справедливою вартістю, тобто враховуватися за амортизованою вартістю або фактичними витратами на їх придбання. Збиток від знецінення активу повинен не признаватися відносно прогнозованих майбутніх подій, оскільки вони ще не сталися. Під час створення резерву під знецінення фінансових активів повинні враховуватися тільки події, що вже сталися. Резерви повинні створюватися на підставі професійного судження підприємства за рахунок витрат.

Висновки. З наведеного вище можна зробити такі висновки. На початковому етапі застосування МСФЗ наявні правила оцінки фінансових інструментів і розрахунку втрат від зменшення їх корисності є достатньо складними для застосування, що призводить до того, що одні й ті ж фінансові інструменти можуть оцінюватися по-різному.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Голов С. Міжнародні стандарти фінансової звітності: вдосконалення та застосування / С. Голов // Бухгалтерський облік і аудит. – 2007. – № 11.
2. Нищенко Л. Гармонізація бухгалтерського обліку та фінансової